

Форма № Н-6.01(1)

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО**

Інститут педагогіки, психології і мистецтв

КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: Формування готовності старшокласників до самовиховання

Студента ІV курсу(осв.-кваліф.рівня «бакалавр»)
заочної форми навчання, групи 2ВФВМСЗ

Напряму підготовки 6.01020101 Фізичне виховання

Шамрайчука Валентина Віталійовича

Науковий керівник:

КАПЛІНСЬКИЙ В. В., кандид. педагогічних наук, доцент

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2015 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ВОЛЬОВІ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК БАЗОВА СКЛАДОВА ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО САМОВИХОВАННЯ	8
1.1 Воля, як рушійна сила самовиховання. Її філософська та психолого-педагогічна сутність.....	8
1.2 Психологічні особливості учнів старшого шкільного віку.....	28
1.3 Структура вольових якостей як внутрішніх компонентів готовності до самовиховання.....	35
Висновки до першого розділу.....	58
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО САМОВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ	62
2.1 Показники та рівні готовності старшокласників до самовиховання.....	62
2.2 Реалізація потенційних можливостей навчально-виховної діяльності вчителя фізичної культури в контексті самовиховання старшокласників.....	68
2.3. Результати експериментальної перевірки готовності старшокласників до самовиховання.....	86
Висновки до другого розділу.....	98
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	103
ДОДАТКИ.....	108

ВСТУП

Людина не лише сприймає і пізнає об'єктивний світ, але й активно на нього впливає. Вона постійно ставить перед собою певні цілі і бореться за їх здійснення. Однак успіхи у досягненні поставлених цілей можливі лише тоді, коли особистість вийде на рівень свідомого керування своєю діяльністю та поведінкою, та при умові регулярного впливу самої на себе з метою самовдосконалення, тобто при умові систематичного самовиховання. Так, один з афоризмів гласить: Якщо ти сам не навчишся керувати собою, тобою будуть керувати інші.

Наукові засади самовиховання як фактора розвитку особистості знайшли своє відображення у численних працях вітчизняних та зарубіжних філософів, психологів та педагогів. В їх наукових дослідженнях феномен самовиховання представлений повно, глибоко та всебічно: Р.Бернс, І.Д.Бех, М.Й.Боришевський, Г.Ковальов, І.С.Кон, Г.С.Костюк, А.Маслоу, К.Роджерс, В.О.Сухомлинський, Л.І.Рувинський та ін.

Всі названі науковці вирішального значення у самовихованні надають вольовій сфері особистості. Адже людина до рівня особистості, здатної свідомо і самостійно керувати собою піднімається лише тоді, коли задіює і включає в активну діяльність вольову сферу.

Однак вольова сфера особистості стає рушійною силою самовиховання лише при умові розвитку вольових якостей особистості.

Досліджуючи проблему самовиховання, ми спрямували свої зусилля перш за все на дослідження волі як рушійної сили процесу самовиховання та вольових якостей як внутрішнього інструменту забезпечення результативності цього процесу.

Це вимагало від нас теоретичного аналізу волі, вольових якостей та умов, при яких вони стають пусковим механізмом самовиховання, в якому вихованець стає суб'єктом власного удосконалення.

Здійснюючи процес самовиховання, людина зустрічається з різноманітними перешкодами. Одні з них зв'язані з умовами життя, це об'єктивні перешкоди: протидія інших людей, природні перешкоди; інші - з власними недоліками: небажання роботи запланованого, пасивність, лінь, поганий настрій, почуття страху, звичка діяти необдуманно, почуття хворобливого самолюбства і т.д. Щоб досягти поставленої мети, людині необхідно мобілізувати свої розумові і фізичні сили на подолання перешкод, тобто проявити вольові зусилля.

Воля людини і виражається в тому, наскільки людина здатна переборювати перешкоди та труднощі на шляху до досягнення цілей самовиховання, наскільки вона здатна керувати своєю поведінкою, підпорядковувати свою діяльність певним задачам.

Вольові якості відіграють особливу роль у самовихованні, виступаючи складовими готовності школярів до здійснення цього процесу на практиці. Адже готовність до самовиховання включає в себе неабияку цілеспрямованість, наполегливість, сміливість, рішучість, самостійність, емоційну стійкість, самовладання та витримку, здатність до подолання внутрішніх і зовнішніх перешкод на шляху до реалізації цілей самовиховання. Сформованість цих якостей є важливою запорукою успішності самовиховання не тільки під час навчання у школі, але й під час подальшого становлення особистості. Водночас навчально-виховний процес у школі поки що зорієнтований головним чином на оволодіння певною сумою академічних знань, умінь і навичок. Значно менше уваги приділяється морально-вольовому розвитку старшокласників, їх підготовці до подолання психологічних труднощів і перешкод у майбутньому дорослому житті. У зв'язку з цим існує потреба в розробці моделі цілеспрямованого формування

вольових якостей старшокласників, як інструменту самовиховання, яка б враховувала особливості його організації в навчальному закладі і одночасно спиралася на обґрунтовані в психолого-педагогічній літературі загальнотеоретичні засади вольової активності людини.

У вольових діях людина здійснює свою свідому мету, яка як закон визначає спосіб дій і характер. Учень чи студент, прагнучи успішно вчитися, виявляють ініціативу, напруженість фізичних і розумових сил, переборюють труднощі, що перешкоджають досягненню мети, стримують бажання, які відволікають від діяльності.

Переборення перешкод і труднощів вимагає від людини так званого вольового зусилля - особливого стану нервового напруження, що мобілізує фізичні, інтелектуальні і моральні сили людини, без яких самовиховання не буде успішним.

Самовиховання обов'язково передбачає вольову діяльність, яка є особливою формою активності людини. Вона полягає в тому, що людина здійснює владу над собою, контролює власні імпульси і в разі необхідності - гальмує їх. Вольову діяльність не можна зводити до активності організму і ототожнювати з нею. Адже активність властива і тваринам. Вони задовольняють свої біологічні потреби, пристосовуючись до умов життя, виявляють тривалий вплив на оточуючу природу, але це відбувається без будь-якого свідомого наміру з їх боку і є чимось випадковим по відношенню до самих тварин. Воля у людини виникла і сформувалася під впливом суспільної трудової діяльності в міру того, як опановуючи закони природи, людина перетворювала її своїми планомірними діями.

Існують психолого-педагогічні дослідження, присвячені питанням зв'язку між самовихованням і вольовою регуляцією, зв'язку волі з мотивами і характером особистості, класифікації вольових якостей, їх конкретних проявів у навчальній, трудовій, військовій і спортивній діяльності.

Однак у зазначених дослідженнях вольові якості розглядаються здебільшого у контексті дослідження волі як структурного компоненту особистості. Значно менше уваги приділяється обґрунтуванню педагогічних умов їх цілеспрямованого формування як рушійної сили самовиховання. Це певною мірою пояснюється тим, що саме поняття "вольові якості" та їхня структура вивчаються ізольовано від процесу самовиховання.

Однак готовність до самовиховання, як зазначалось вище, включає в себе, перш за все, готовність до активізації вольових зусиль. Можна знати про етапи процесу самовиховання, проявляти інтерес до самовдосконалення, мати бажання, але "не зрушити цього процесу з місця", не надаючи значення його рушійній силі — вольовим якостям.

Якраз і необхідність поєднання розвитку вольових якостей з самовиховання, а також реалізація потенційних можливостей навчально-виховного процесу з біології в контексті самовиховання старшокласників обумовило вибір теми дипломної роботи: "Формування готовності старшокласників до самовиховання".

Об'єктом дослідження визначено розвиток вольових якостей особистості старшокласника як головного компоненту його готовності до самовиховання.

Предметом дослідження є педагогічні умови формування готовності старшокласників до самовиховання.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування й експериментальна перевірка педагогічних умов готовності старшокласників до самовиховання.

Завдання дипломної роботи:

- здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури з проблемам самовиховання та розвитку вольових якостей як основи готовності до самовиховання;

- визначити структуру вольових якостей як внутрішніх компонентів готовності до самовиховання;

- виявити потенційні можливості навчально-виховної діяльності вчителя фізичної культури у формуванні готовності старшокласників до самовиховання;

- здійснити експериментальну перевірку педагогічних умов розвитку вольових якостей як головного компонента готовності старшокласників до самовиховання.

Для розв'язання поставлених у дослідженні завдань, використовувався комплекс взаємопов'язаних теоретичних і емпіричних *методів дослідження*:

теоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, контент-аналіз, узагальнення) використовувалися з метою вивчення психолого-педагогічної літератури і визначення теоретичних засад дослідження готовності старшокласників до самовиховання;

емпіричні методи (анкетування, бесіда, пряме і непряме спостереження, самооцінювання, тестування) застосувалися з метою вивчення сформованості вольових якостей у старшокласників як складової їх готовності до самовиховання.

методи математичної статистики, за допомогою яких опрацьовувалися отримані дані і встановлювалися кількісні залежності між досліджуваними явищами і процесами.

Загальні висновки

На основі аналізу філософської та психолого-педагогічної літератури з проблем самовиховання та розвитку вольових якостей старшокласників, спостереження за різними видами діяльності та поведінки старшокласників, їх анкетування та тестування визначено базовий компонент готовності старшокласників до самовиховання – сформованість вольових якостей. В процесі дослідження було виділено основні структурні компоненти вольових якостей, які забезпечують готовність старшокласників до самовиховання.

Цілеспрямованість: виявляється в підпорядкуванні особистістю своєї поведінки досягненню цілей самовиховання, які стають «внутрішнім компасом», спрямованим на уявний кінцевий результат самовиховання. *Рішучість*: виявляється у швидкому і продуктивному виборі мети самовиховання та визначенні способів її досягнення. Протилежність цій якості - нерішучість - може виявлятися в нескінченному відкладанні більш сприятливих часів. *Сміливість*: здатність школяра не боятися перешкод і невдач, не піддаватися негативному тиску оточуючих, не боятися відповідальності. *Наполегливість*: виявляється в здатності доводити до кінця прийняті рішення, досягати поставленої мети, переборюючи перешкоди на шляху до неї. *Витримка і самовладання*: виявляється в здатності стримувати негативні емоції, що заважають досягненню мети, керувати своїм настроєм, мобілізувати себе. *Ініціативність*: вольова якість, завдяки якій вихованець діє творчо, підходить до процесу самовиховання, проявляє гнучкість аналізує свої дії і відповідно корегує. *Самостійність*: виявляється в умінні за власною ініціативою ставити мету – а знаходити оптимальні шляхи її досягнення і виконувати прийняті рішення. *Ретельність*: виявляється в старанному, чіткому виконанні запланованого.

В результаті дослідження нами були визначені педагогічні умови формування готовності старшокласників до самовиховання, які були спрямовані на формування вищезазначених вольових якостей як основи готовності до самовиховання. Вони полягали у виборі оптимальних способів впливу на старшокласників з метою розвитку морально-вольових якостей, а саме: 1) методів впливу на свідомість (метод переконування в формі монологу, бесіди, дискусії; метод прикладу, власний приклад; 2) метод виховних ситуацій (спеціально створених, природних ситуацій, ситуацій вибуху);

В процесі дослідження нами було визначено і встановлено поетапність формування готовності старшокласників до самовиховання, яка включала

послідовність таких кроків: 1) інтерес до власного самовдосконалення; 2) його перехід у потребу; 3) бажання (хочу, бажаю покращувати себе); 4) приймаю рішення; 5) здійснюю самооцінку; 6) ставлю ціль; 7) складаю програму; 8) активізую волю для її виконання; 9) регулярність та систематичність подальших кроків.

В процесі спілкування зі старшокласниками та аналізу результатів їх письмових роздумів нами було визначено бар'єри самовиховання, врахування та подолання яких створює сприятливі умови для підвищення результативності цього процесу.

Серед навчальних предметів важлива роль у формуванні готовності до самовиховання належить навчально-виховному процесу з фізичної культури. Досліджуючи роль педагога, зокрема вчителя фізичної культури щодо самовиховання старшокласників, ми дійшли висновку, що вона обумовлюється такими чинниками:

1. Перш за все особистим прикладом педагога, оскільки головними механізмами самовиховання є наслідування і ідентифікація, а авторитет вчителя фізичної культури є вже сам по собі носієм сугестивного впливу на старшокласників. Це вимагає від нього високого професійного рівня, високого рівня внутрішньої культури, наявності власної позиції, тактовності, неформального підходу до виконання своїх обов'язків. Ці риси найчастіше відмічали старшокласники, даючи відповіді на питання, що стосувались особистості вчителя фізичної культури.

2. Зміст навчального матеріалу, що стосується особистостей знаменитих спортсменів, відомих вчених, що досягли вершин професіоналізму завдяки самовихованню і самовдосконаленню, серед яких, наприклад, життєвий подвиг та перемога над собою атлета Ю. Власова, описана у його книзі «Формула мужності», життєвий шлях біолога Луї Пастера, який саме під час цілеспрямованого впливу самого на себе зробив

свої найважливіші відкриття. Вони були напряму пов'язані з самовихованням Луї Пастера.

3. Реалізація потенційних можливостей уроків та позакласної роботи з фізичної культури, де окрім іншого, старшокласники знайомляться з прихованими резервами людського тіла та психіки. Велике значення в цьому плані мають екскурсії у природу, що спонукають старшокласників до самоформування естетичних смаків та почуття прекрасного, бережливого ставлення до прекрасного, умінь творити прекрасне та вносити його у повсякденне життя і побут.

4. В плані спонукання старшокласників до самовиховання використовувались відеофрагменти з художніх фільмів про відомих спортсменів, зокрема художнього фільму про відомого хокеїста Ю. Харламова.

5. Особливу роль у самовихованні старшокласників відігравали виховні заходи, спрямовані на подолання шкідливих звичок, конкурс на кращий мінісценарій виховного заходу, спрямованого на формування негативного ставлення до шкідливих звичок та їх викорінення.

Все вищезазначене сприяло не лише готовності, а й поштовху до морального, естетичного, фізичного і розумового самовиховання старшокласників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Августин Аврелий. Исповедь. / Августин Аврелий. – М. : Республика, 1992. – 244с.
2. Айзенк Г. Как измерить личность / Айзенк Г., Вильсон Г., Пер. с англ. А.Белопольский. – М.: ООО «Когити-Центр», 2000. – с.:ил., табл.
3. Алякринский В.С. Беседы о самовоспитании / В.С.Алякринский. – М., 1977. – 176 с.

4. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – Л. : ЛГУ, 1968. – 341с.
5. Арет А.Я. Основные положения теории самовоспитания: автореферат дис. на присв. науч. степени докт. пед. наук. / А.Я.Арет. – Л., 1964. – 99 с.
6. Аристотель. Соч. в 4 т. / Аристотель. – М., 1975. – Т.1. – С.441.
7. Берман А. Грани риска / А.Берман. – М. : Фис, 1973. – 164 с.
8. Бодалев А.А. Психология о личности / А.А.Бодалев. – М., 1988. – 188 с.
9. Бондаревская Е.В. Формирование нравственного сознания старших школьников / Е.В.Бондаревская. – М., 1980. – 460 с.
10. Брихцин М. Воля и волевые качества личности / М.Брихцин // Психология личности в социалистическом обществе: активность и развитие личности. – М. : Наука, 1989. – С. 134-145.
11. Волков Б.С. Мотивы активности / Б.С.Волков. – Казань: Изд-во Каз. университета, 1992. – 152с.
12. Главацька О.Л. Основи самовиховання особистості. Навчально-методичний посібник / Ольга Леонідівна Главацька. – Тернопіль, 2008. – 227 с.
13. Голубева З.А. Дифференцированный подход к способностям и склонностям / З.А.Голубева // Склонности и способности. Комплексное исследование [ред. З.А.Голубевой]. – М. : Педагогика, 1989. – С.7-21.
14. Гарбунов С.Л. Учитесь управлять собой / С.Л.Гарбунов. – М., 1976. – 230 с.
15. Горбунов Г.Л. Учитесь управлять собой / Г.Л.Горбунов. – М., 1976. – 257 с.
16. Гоноболин Ф.Н. Психологический анализ педагогических способностей / Ф.Н.Гоноболин // Способности и интересы. – М. : АПН СССР, 1962. – С. 28-46.
17. Дарвин Ч. Происхождение видов / Ч.Дарвин. – М., 1987. – С.359.

18. Долецкий С.Я. Кто я такой?: Беседы / Станислав Яковлевич Долецкий; Рис. Г.Валька. – М.: Детская литература, 1981. – 64 с.
19. Донцов А.И. Самовоспитание личности. Философско-этические проблемы / А.И.Донцов. – М. : Политиздат, 1984. – 285с.
20. Дьяченко М.И. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях / М.И.Дьяченко. – Минск, 1985. – 206 с.
21. Иванников В.А. Структура волевых качеств по данным самооценки / В.А.Иванников, Е.В.Эйдман // Психологический журнал. – 1990. – Т.11, №3. – С. 39-58.
22. Займитесь собой: пособие по саморегуляции и самосовершенствованию / Сост. В.М.Котельников. – М. : изд. Дом МСП, 1996. – 571 с.
23. Ильин Е.П. Психология воли / Е.П.Ильин. – Спб. : «Питер», 2000. – 288 с.
24. Казанцев В.Н. Нравственно-волевое воспитание старших школьников: автореф. дисс. на присв. научн. степени канд. пед. наук. – М., 1994. – 22 с.
25. Как построить свое Я / под ред. Зинченко В.П. – М. : Педагогика, 1991. – 136 с.
26. Калинин В.К. Классификация волевых качеств / В.К.Калин // Эмоционально-волевая регуляция поведения и деятельности. – Симферополь, 1983. – С. 48-62.
27. Калинин В.К. Влияние эмоционального напряжения на эффективность волевых усилий / В.К.Калин // Вопр. психологии. – 1975. – №3. – С.46-50.
28. Калініченко А.І. Як займатись самовихованням (методичні рекомендації) / А.І.Калініченко. – Вінниця, 2001. – 61 с.
29. Каплінський В. Аналіз педагогічних ситуацій як засіб розвитку професійного мислення майбутнього вчителя / В. Каплінський, В. Копишинський // Фізична культура, спорт та здоров'я нації. – Вінниця, 2001. – С. 216-220
30. Каплінський В. В. Використання гальмівних прийомів виховного впливу у процесі розв'язання педагогічних ситуацій / В. В. Каплінський // Наукові

- записки. ВДПУ ім. М.Коцюбинського. Сер.: педагогіка і психологія. Вип. 9. — Вінниця, 2004. — С. 104-109
31. Каплінський В. В. Реалізація виховного потенціалу змісту педагогічних дисциплін / В. В. Каплінський // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер.: педагогіка і психологія. Вип. 10. — Вінниця, 2004. — С. 131-135
32. Каплінський В. В. Натяк як прийом підсилення методів виховання / В. В. Каплінський // Наукові записки ВДПУ ім. М.Коцюбинського. Сер.: педагогіка і психологія. — Вип. 16. — Вінниця, 2005. — С. 146-151
33. Каплінський В. В. Використання художніх фільмів у процесі вивчення педагогіки (з досвіду роботи) / В. В. Каплінський // Сучасні вимоги до виховної діяльності вчителя початкових класів: матеріали III регіональної науково-практичної конференції. — Вінниця, 2006. — С. 35-42
34. Каплінський В. В. Бар'єри самовиховання / В. В. Каплінський, О. Андрух // Фізична культура, спорт та фізична реабілітація в сучасному суспільстві: зб. наукових праць. — Вінниця, 2009. — С. 61-65
35. Каплінський В. В. Теоретичний аналіз понять «знання», «навички», «вміння» у контексті професійної підготовки вчителя / В. В. Каплінський // Наукові записки ВДПУ ім. М.Коцюбинського. Сер.: педагогіка і психологія. Вип. 31. — Вінниця, 2010. — С. 288-295
36. Каплінський В. В. Здібності як внутрішні умови формування професійних умінь педагога / В. В. Каплінський // Наукові записки ВДПУ ім. М.Коцюбинського. Сер.: педагогіка і психологія. Вип. 32. — Вінниця, 2010. — С. 330-336
37. Каплінський В. В. Аналіз природних виховних ситуацій як метод підготовки та перепідготовки класних керівників / В. В. Каплінський // Наукові записки ВДПУ ім. М.Коцюбинського. Сер.: педагогіка і психологія. Вип. 33. — Вінниця, 2010. — С. 248-254

38. Каплінський В. В. Навчально-методичні матеріали до державного екзамену з педагогіки (освіто-кваліфікований рівень «бакалавр») / В. В. Каплінський. – Вінниця, 2010. – 86с.
39. Каплінський В. В. Навчально-методичні матеріали до державного кваліфікаційного екзамену (освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст»). – В. В. Каплінський. – Вінниця, 2010. – 70с.
40. Каплінський В. В. Конкурс педагогічної майстерності як засіб професійної підготовки майбутніх учителів / В. В. Каплінський, Т. М. Кошолоп // Наукові записки. ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер.: педагогіка і психологія. Вип. 36. – Вінниця, 2012. – С. 191-198
41. Каплинский В. В. Структурные компоненты педагогического общения как основа классификации коммуникативных умений / В. В. Каплинский // Актуальные вопросы педагогики и психологии: матер. междунар. заочн. научн.-практ. конференции. Ч.1– Новосибирск, 2013. – С. 115-125
42. Каплінський В. В. Зміст та особливості викладання навчальної дисципліни «Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури» / В.В. Каплінський, І. О. Асаулюк // Фізична культура, спорт та здоров'я нації: зб. наук. праць. Вип. 15. – Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2013. – С. 103-108
43. В. В. Каплінський. Застосування інноваційних педагогічних технологій при викладанні дисциплін педагогічного циклу (з власного досвіду роботи) / В. В. Каплінський // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер.: педагогіка і психол. Вип. 41. – Вінниця :ТОВ Нілан ЛТД , 2014. – С. 32 - 38
44. Каплінський В. В. Авторська модель конкурсу педагогічної майстерності як засобу професійної підготовки майбутніх учителів // Авторські педагогічні технології в освітньо-виховному середовищі вищої школи: Колективна монографія. – Вінниця : ТОВ Нілан ЛТД , 2014р. – С.71-82

45. Каплінський В. В. Складові авторитету керівника освітнього закладу / В. В. Каплінський, Д. В. Терещук // Теоретичні та методичні засади особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет – конференції (м. Вінниця, 26- 27 листопада 2014р.). – Вінниця: ТОВ «Ніланд ЛТД», 2014. – С. 68-71
46. Ковалев А.Г. Психология личности / А.Г.Ковалев. – М. : Просвещение, 1970. – 207с.
47. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / [ред. Л. М. Проколієнко]. – К., 1989. – С. 98-133.
37. Кочетов А.И. Как заниматься самовоспитанием / Александр Ильич Кочетов. – 3-е изд., доп. и перераб. – Минск: Вышэйшая школа, 1991. – 285 с.
48. Крутецкий В.А. Воспитание воли человека и характера / В.А.Крутецкий. – М. : Знание, 1960. – 281с.
49. Ксенофонтова Е.П. Уровни развития саморегуляции личности. Критерии их определения: дисс.... канд. псих. наук / Е.П.Ксенофонтова. – М., 1998. – 201с.
50. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы, эмоции: курс лекцій / А.Н.Леоньев. – М. : МГУ, 1994. – 62с.
51. Наенко Н.И. Психическая напряженность / Н.И.Наенко – М. : Медицина, 1976. – 163с.
52. Оржеховська В.М. Посібник з самовиховання / В.М.Оржеховська, Т.В.Хітько, С.В.Кириленко. – К. : ІЗМН, 1996. – 192 с.
53. Петухов И.Н. Общие основные воспитания: учебное пособие / И.Н.Петухов. – Л. : ЛГУ, 1975. – 130с.
54. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий / К.К.Платонов. – М. : Высшая школа, 1988. – 174с.
55. Платонов К.К. Структура и развитие личности / К.К.Платонов. – М. : Наука, 1986. – 256с.

56. Посталюк Н.Ю. Творческий стиль деятельности: педагогический аспект / Н.Ю.Посталюк. – Казань: КГУ, 1989. – 205с.
57. Пуни А.Ц. Вопросы волевой подготовки к соревнованиям / А.Ц.Пуни. – Л., 1972. – 89 с.
58. Пуни А.Ц. Психологические основы волевой подготовки / А.Ц.Пуни. – Л., 1977. – 178 с.
59. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: в 2-х т. / С.Л.Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – Т.2. – 328с.
60. Рувинский Л.И. Самовоспитание чувств, интеллекта, воли / Л.И.Рувинский. – М. : Знание, 1983. – 169с.
61. Селиванов В.И. Избранные психологические произведения (воля, ее развитие и самовоспитание) / В.И.Селиванов. – Рязань: РПИ, 1992. – 575с.
62. Селиванов В.И. Психология волевой активности / В.И.Селиванов. – Рязань: РГПИ, 1974. – 150с.
63. Сеченов И.М. Избранные философские и психологические произведения / И.М.Сеченов. – М. : Учпедгиз, 1947. – 419с.
64. Степанишин Б. Що таке самовиховання, і як виникає ця проблема / Богдан Степанишин // Освіта. – 1997. – 2-9 квітня. – С. 4-8.
65. Сухомлинський В.О. Виховання і самовиховання / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори у 5 т. – К., 1976. – Т.5. – С. 229-239.
66. Томан І. Як удосконалювати самого себе / Іржі Томан; пер. з чеськ. В.К.Житника; художн. Ф.І.Юр'єва. – К. : Політвидав України, 1988. – 319 с. : іл.
67. Kaplinsky V. V. Theoretical bases of formation of communicative abilities by means of problem pedagogical situations / V. V. Kaplinsky // Science, Technology and Higher Education: Materials of the II international research and practice conference Vol. II. – April 17th, 2013. – P . 518-521